

Türkiye’de Para İkamesi ve Belirleyicileri (2006-2024)

Currency Substitution and Its Determinants in Türkiye (2006-2024)

ÖZ

Para ikamesi, genellikle parasal ve mali ekonomik göstergelerdeki bozulmalar nedeniyle yabancı para biriminin yerli para birimi rolünü üstlenmesi durumunda görülmektedir. Yaygın olarak ABD doları ekonomilerde rezerv para olarak tercih edildiğinden dolayı dolarizasyon olarak da adlandırılabilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yüksek oranlarda seyrettiği ve kronik bir sorun haline geldiği için araştırılması, halka ve ekonomiye etkileri nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2006-2024 dönemi arasında para ikamesi olgusu ve para ikamesinin belirleyicilerini ARDL yöntemi ile analiz etmektir. Bu bağlamda para arzı, döviz kuru, enflasyon, faiz oranları gibi parasal göstergelerin dolarizasyon üzerindeki rolü ortaya konmuştur. Ekonometrik analiz sonuçlarından elde edilen verilerden yola çıkıldığında dört temel bulgu saptanmıştır: i) uzun dönemde sırasıyla enflasyon, para arzı ve döviz kuru dolarizasyonu en çok etkileyen değişkenlerdir. ii) kısa dönemde enflasyonun etkisi yüksektir. iii) kur önlemlerinin uzun vadede dolarizasyonu azaltmaya yönelik sınırlı bir etkisi bulunmaktadır. iv) uzun dönemde dolarizasyon oranı kendi içinde dengeleyici bir mekanizma kuracaktır. Türkiye’de para ikamesinin kontrol altına alınabilmesi için kurumsal ve yapısal dönüşümlerin sağlanmasıyla birlikte parasal ve mali reformların düzenlenmesi önem arz etmektedir. Özellikle sıkılaştırıcı parasal tedbirlerin dolarizasyonun ortadan kaldırılmasında kısa vadede etkili olacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Para ikamesi, ARDL sınır testi, Türkiye Ekonomisi

ABSTRACT

Currency substitution is typically observed when foreign currency takes over the role of the domestic currency due to disruptions in monetary and fiscal economic indicators. Since the US dollar is widely preferred as a reserve currency in many economies, this phenomenon can also be referred to as dollarization. In developing countries like Türkiye, where it has remained at high levels and become a chronic issue, it is of great importance to investigate its effects on the public and the economy. The aim of this study is to analyze the phenomenon of currency substitution and its determinants in Turkey between 2006 and 2024 using the ARDL method. In this context, the roles of monetary indicators such as money supply, exchange rate, inflation, and interest rates on dollarization have been explored. Based on the results of the econometric analysis, four main findings were identified: i) in the long run, inflation, money supply, and exchange rate are the variables that most affect dollarization, ii) in the short run, the effect of inflation is high, iii) exchange rate measures have a limited effect on reducing dollarization in the long run, iv) in the long run, the dollarization rate will establish a self-correcting mechanism. In order to control currency substitution in Turkey, it is essential to implement institutional and structural reforms alongside monetary and fiscal reforms. Particularly, tightening monetary measures are considered to be effective in eliminating dollarization in the short term.

Keywords: Currency Substitution, ARDL Bounds Test, Turkish Economy

Figen ÖZLÜ TOK¹

¹Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye

Sabri AZGÜN¹

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Erzurum, Türkiye

Rabia EFEÖĞLÜ²

²Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Kastamonu, Türkiye

Açıklama: Bu makale Figen Özlü Tok tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Geliş Tarihi/Received 12.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted 06.08.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 26.09.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Sabri AZGÜN

E-mail: sabriazgun@atauni.edu.tr

Cite this article: Özlü Tok, F., Azgün, S. & Efeoğlu, R. (2025). Currency Substitution and Its Determinants in Türkiye (2006-2024). *Dynamics in Social Sciences and Humanities*, 6(2), 44-56.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki sınırlar daha geçirgen hale gelmiş ve ülkeler arası ekonomik ilişkiler artmıştır. Uluslararası karmaşık ekonomik ilişkilerde yaygın bir para biriminin kullanılması, bir yandan ekonomik ilişkileri kolaylaştırmakta ve maliyet avantajları sağlayabilmekte iken, diğer yandan yerli paranın yerine yabancı para birimlerinin kullanılması para politikasının etkinliğini zayıflatmakta, ödemeler dengesi açıklarına yol açmakta ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir.

Türkiye özelinde, 1980'li yılların ortalarında başlayan para ikamesi süreci, 1983'te Türk Lirası'nın konvertibilitesinin sağlanmasıyla önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu adım, Türkiye'nin dış ticaretini ve uluslararası finansal ilişkilerini geliştirmek amacıyla atılan önemli bir adımdır. 1989'daki ekonomik liberalizasyon süreciyle, Türkiye'deki para ikamesi altyapısı daha da genişlemiş ve enflasyon oranlarındaki artışa paralel olarak döviz tevdiat hesaplarında (DTH) artış gözlemlenmiştir. Türk Lirası, hesap birimi ve ticari işlemlerde aracılık yapma fonksiyonlarını yabancı para birimlerine devretmiştir. 1990'lı yıllarda finansal liberalleşme süreci tamamlanmış ve 1990-2000 yılları arasında yüksek enflasyon ve dolarizasyon artmıştır. Ancak 2001 krizi sonrası uygulamaya giren Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, dalgalı döviz kuru sistemi ve enflasyon hedeflemesi gibi reformlarla ekonomik göstergelerde iyileşmeler yaşanmış, bu da dolarizasyon oranlarının düşmesine neden olmuştur. 2005'te AB müzakerelerinin başlaması, Türkiye'nin ekonomik güvenini arttırmış ve önemli bir sermaye girişi sağlanmıştır. 2010 sonrası Türkiye'deki dolarizasyon yalnızca geçici bir olgu olmaktan çıkarak kalıcı bir yapısal sorun haline gelmiştir. Dolarizasyon, ekonominin her alanına nüfuz etmiş ve Türkiye'nin ekonomik dengelerini, para politikalarını ve toplumsal yapısını derinden etkilemeye devam etmiştir.

Türkiye'nin para ikamesi olgusunun incelenmesi, ekonomideki yapısal sorunların anlaşılması açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı, 2006-2024 dönemi arasında Türkiye'deki para ikamesi olgusunu ve bu olgunun belirleyicilerini ARDL (Autoregressive Distributed Lag) yöntemiyle analiz etmektir. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takiben ikinci bölümde kavramsal çerçeve, üçüncü bölümde literatür taraması, dördüncü bölümde veri seti, analiz ve bulgular, beşinci bölümde sonuç ve politika önerileri sunulmuştur.

Kavramsal Çerçeve

Para ikamesi, sürekli yüksek enflasyona maruz kalan ülkelerde tekrarlanan bir olgudur. Bu olgu, enflasyon karşısında değer kaybeden yerli para biriminin daha güçlü ve güvenilir bir para birimiyle ikame edilmesi olarak tanımlanabilmektedir.

Para ikamesi, resmi ve güvenli kanallar aracılığıyla yani yabancı para cinsinden banka mevduatı tutmaya sağlanan kolaylığın olmasından dolayı ve gelecekteki siyasi ve ekonomik belirsizlikler olduğu sürece her zaman mevcut olacaktır (Bahmani Oskooee ve Domac, 2002; Selçuk, 1994). Ancak ülkelerin finansal yapısındaki değişime paralel olarak para ikamesi olgusu da değişiklik gösterecektir. Para ikamesi az gelişmiş ülkelerin ekonomik problemlerinden biridir. Bunun sebebi az gelişmiş ülkelerin dış kaynak ihtiyacının gelişmiş ülkelere göre çok daha fazla olmasıdır (Süslü ve Baydur, 2002). Az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında para ikamesi sürecini doğuran ve besleyen faktörler farklılık göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerde devalüasyon beklentisi para ikamesini tetiklerken, gelişmiş ülkelerde uluslararası ticareti arttırmak, kur riskinden korunmak, işlem maliyetlerini en aza indirmek gibi artı sebepler dolayısıyla dolar, Avro gibi itibarlı paralar tercih edilmektedir (Aklan, 2001).

Para ikamesinin asimetrik ve simetrik para ikamesi, doğrudan ve dolaylı para ikamesi, arz yönlü ve talep yönlü para ikamesi gibi türleri bulunmaktadır. Diğer taraftan para ikamesine yol açan birçok faktör vardır. Para ikamesine neden olan en etkili faktörün yüksek ve sürekli enflasyon olduğu bilinmektedir (Bahmani-Oskooee ve Domaç, 2002; Dumrul, 2010). İktisadi ajanlar ulusal para cinsinden tasarruflarının enflasyon nedeniyle aşınmasını önlemek için istikrarlı bir yabancı paraya yönelirler. Özellikle yüksek enflasyonun devam edeceği beklentisi satın alma gücü azalan bireyleri ulusal paradan uzaklaştırmaktadır. Yüksek enflasyon paranın temel fonksiyonlarını yerine getirebilme yetisini elinden almaktadır (Calvo ve Vegh, 1992; Selçuk, 1994). Para ikamesinin en önemli sebeplerinden bir diğeri devalüasyon beklentisidir (Aklan, 2001; Sarı, 2007). Şayet ulusal paranın değer kaybedeceği beklentisi varsa yabancı paraya olan talebin artması beklenmektedir. Yabancı para tutmanın nedenlerinden biri de döviz kuru riskidir. Rasyonel bireyler döviz kurları artış gösterirse yabancı paraya, azalma gösterirse yerli paraya yönelme göstermektedirler.

Para ikamesinin artış göstermesinde finansal krizlerin yanı sıra gelecekteki siyasi gelişmelere yönelik beklentiler de önemli rol oynamaktadır. Geleceğe yönelik beklentiler ne kadar düşükse döviz tutma güdüsü o kadar yüksek olacaktır. Hükümetin güvenilirliğini yitirmesi, ekonomik

belirsizlikleri artırarak, daha düşük risk taşıyan yabancı para birimlerine dayalı yatırım araçlarının tercih edilmesine neden olmaktadır (Hekim, 2008). Eğer bir ülkede siyasi belirsizlik var ise yatırımcılar bu ortamdan etkilenerek yatırım kararlarını erteleyeceklerdir (Ortiz, 1983). Bu bağlamda, döviz kurundaki artış beklentisi de para talebini etkileyeceği için para ikamesinin artmasına yol açabilecektir (Balaylar ve Duygulu, 2004).

Literatür Taraması

Gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunu haline gelen para ikamesi son yıllarda birçok ampirik çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmada zaman zaman Türkiye’de de ileri boyutlara varan para ikamesi araştırılmaktadır. Yapılan literatür araştırması Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1.

Literatür Taraması

Yazar	Ülke	Dönem ve Yöntem	Değişkenler (Bağımlı/Bağımsız)	Sonuç
Ortiz (1983)	Meksika	1933-1980 En Küçük Kareler Yöntemi	-Yabancı para vadesiz mevduatı, -Yerli para vadesiz mevduatı, -Beklenen devalüasyon oranı, -Yabancı para riski, -Politik riskin kukla değişkeni	Politik riskin ve devalüasyon beklentilerinin dolarizasyon açısından etkili olduğu belirtilmiştir.
Özkaramete (1996)	Türkiye	1990-1995 VAR Yöntemi	-Yurtiçi yerleşiklerin döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduata oranı -Döviz kurundaki beklenen değişim -Faiz oranları -Enflasyon oranı -M2 para arzı	Türk lirasında değer kaybıyla dolarizasyon oranı arasında doğru bir orantı vardır. Ayrıca faiz oranları hariç beklenen döviz kuru, para arzı, enflasyon oranı ve dolarizasyon arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir.
Aklan (2001)	Türkiye	1990-2000 Granger Nedensellik Testi	- Döviz tevdiat hesaplarının M2Y para arzına oranı, - Döviz kurundaki değişim oranı, - Enflasyon oranı	Yerli paranın değer kaybettiği dönemlerde dolarizasyon görülmektedir. Enflasyondan dolarizasyona doğru nedensellik vardır.
Bahmani-Oskooee ve Domaç (2002)	Türkiye	1990:01-2001:12 VAR Modeli	- Döviz tevdiat hesaplarının M2Y para arzına oranı - Tüketici fiyat indeksi - Merkez bankası parasal tabanı, -Krizlere ilişkin kukla değişkenler - Döviz kuru, - Kamu sektörü fiyatları	Döviz kuru oynaklığı para ikamesini arttırmaktadır. Ayrıca para ikamesi yüksek enflasyon, ekonomik istikrarsızlık, kurumsal zayıflık arasında kuvvetli bir ilişki vardır.
Us ve Özcan (2006)	Türkiye	1990-1993 1995-1999 ARDL Yöntemi	- Döviz tevdiat hesaplarının M2Y para arzına oranı, - Enflasyon, - Döviz kuru, -Ulusal ve yabancı para faiz oranı farkı	Enflasyon oranı para ikamesini belirleyen en önemli değişkendir. Güçlü değişken olarak enflasyon oranını içeren para ikamesi modelleri, döviz kurunu içeren diğer modellere tercih edilmektedir.
Hekim (2008)	Türkiye	1992:01-2007:12 Sıradan En	- Döviz tevdiat hesaplarının M2Y’ye oranı, - TÜFE bazlı enflasyon oranı - Faiz farkı	Para ikamesinin en önemli belirleyicileri reel döviz kurundaki değişimler ve enflasyondur.

		Küçük Kareler Yöntemi	- Reel döviz kuru endeksi -Hükümet ve hükümet politikalarının kredibilitesi - Geçmiş dönemde yaşanmış en yüksek enflasyon (pmaks)	
Yinusa ve Akinlo, (2008)	Nijerya	1980-2005 VECM Modeli	-DTH/M2 -Beklenen döviz kuru, -Ulusal ve yabancı para faiz oranları, -Enflasyon, -Reel döviz kuru, -Reel GSYH	Nijerya gibi dolarizasyonun olduğu ekonomilerde döviz kurundaki oynaklık gecikmeli olarak para politikasına tepki vermekte bu da para ikamesini tetiklemektedir.
Saraç (2010)	Türkiye	1994:01-2009:12 VAR Modeli	-Enflasyon oranı -Dolarizasyon oranı	Enflasyon para ikamesinin nedenidir.
Boamah vd. (2012)	Barbados, Guyana, Jamaika ve Trinidad ve Tobago	1996-2009 ARDL Modeli	-Döviz mevduatlarının toplam M2'ye oranı, -Yurtiçi faiz oranı, - Gelir, - Efektif döviz kuru, -Döviz cinsinden mevduatlara uygulanan faiz oranı.	İkame etkileri yerel ekonominin genel olarak yavaşlamasına neden olabilmektedir.
Kumamoto ve Kumamoto (2014)	Endonezya, Filipinler, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Arjantin ve Peru	2002:01-2013:12 Threshold ARCH Modeli	-Nominal döviz kuru, -Yerli ve yabancı nominal faiz oranı	Dalgalı bir döviz kuru ithal mal fiyatları üzerindeki etkisiyle enflasyon oranındaki oynaklığı artırmak uluslararası ticarette ve sermaye akımlarını olumsuz etkilemek ve enflasyon beklentilerinin istikrarsızlaştırmak gibi yurtiçi ekonomiler üzerinde istenmeyen etkiler yaratmaktadır
Yılmaz ve Uysal (2019)	Türkiye	2012:01-2018:09 VAR Yöntemi	-Enflasyon oranı, -Dolarizasyon oranı.	Enflasyon oranı ve dolarizasyon arasında anlamlı ve doğrusal bir ilişki vardır.
Bayat ve Taş (2021)	Türkiye	2011:01-2020:11 Fourier modeli	-Faiz (TCMB ağırlıklı ortalama fonlama maliyeti), -Para ikamesi (döviz tevdiat hesaplarının M2 para arzına oranı).	Para ikamesinin faiz oranı üzerinde etkisi olduğu ancak faiz oranının para ikamesi üzerinde etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.
Çorak ve Aksoy (2022)	Türkiye	2006:01-2022:09 Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	-Dolarizasyon, -Enflasyon.	Enflasyonun dolarizasyona neden olmadığı ancak dolarizasyonun enflasyona neden olduğu sonucuna varılmıştır
Erkan ve Ertürk (2024)	Türkiye	2013:01-2023:04	-Dolarizasyon oranı, -Beklenen ve gerçekleşen enflasyon oranı,	Dolarizasyona neden olan en büyük etkenin döviz kuru olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca

		VAR Modeli	-Beklenen ve gerçekleşen döviz kuru, -Bir yıl veya daha uzun vadeli TL cinsinden mevduata uygulanan mevduat faiz oranı, -CDS primi (kredi risk primi).	CDS primi, döviz kuru ve enflasyon oranı için dolarizasyon oranı üzerinde simetrik bir nedensel ilişki tespit edilirken faiz oranı ve dolarizasyon oranı arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu değildir.
--	--	------------	--	--

Veri Seti, Analiz ve Bulgular

Çalışmada Türkiye’de para ikamesinin belirleyicilerinin incelenmesi planlanmaktadır. 2006 yılı Ocak-2024 yılı Nisan dönemindeki aylık veriler alınmıştır. Çalışmanın veri seti Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (TCMB-EVDS) veri tabanından elde edilmiştir. Araştırmada bağımlı değişken olarak dolarizasyon oranı (Y) kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak; döviz kuru (USD), para arzı (M2), Türk Lirası mevduat faiz oranı (ITL), Amerikan doları mevduat faiz oranı (IUSD), enflasyon oranı (TUFE) ve kukla değişken olarak Kur Korumalı Mevduat Sistemi (KURKORUMA) kullanılmıştır. Çalışmada birinci aşamada değişkenlerin durağanlık özelliklerinin belirlenmesi amacıyla birim kök testleri uygulanmıştır. Bu bağlamda en yaygın kullanılan yöntemlerden biri olan Augmented Dickey Fuller (ADF) testinden faydalanılmıştır. İkinci aşamada hangi değişkenin dışsal ve içsel olarak ne kadar açıklama gücü olduğunu görebilmek adına varyans ayrıştırması analizi yapılmıştır.

Ardından değişkenler arasında çoklu bağlantılılık problemi olup olmadığını anlayabilmek için VIF değerine bakılmıştır. Üçüncü aşamada değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığı ARDL Sınır Testi yöntemi ile incelenmiştir. Dördüncü aşamada uzun dönem katsayıları ve hata düzeltme katsayıları ARDL yöntemi ile tahmin edilerek sonuçları yorumlanmıştır.

Tablo 2.

Değişkenlerin Tanımlanması

Değişkenler	Kısaltma	Kaynak
Dolarizasyon Oranı	Y	TCMB-EVDS
Döviz Kuru	USD	TCMB-EVDS
Para Arzı	M2	TCMB-EVDS
Türk Lirası Mevduat Faiz Oranı	ITL	TCMB-EVDS
Amerikan Doları Mevduat Faiz Oranı	IUSD	TCMB-EVDS
Enflasyon Oranı	TUFE	TCMB-EVDS

Çalışma kapsamında oluşturulan model fonksiyonel olarak aşağıda gösterilmiştir:

$$Y = f(Y_{t-i}, \ln(\text{USD}), \ln(\text{TUFE}), \ln(\text{M2}), \ln(\text{IUSD}), \ln(\text{ITL}), \text{KURKORUMA})$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^2 \beta_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^3 \gamma_i \Delta \ln \text{USD}_{t-i} + \sum_{i=0}^3 \delta_i \Delta \ln \text{TUFE}_{t-i} + \sum_{i=0}^1 \eta_i \Delta \ln \text{M2}_{t-i} + \sum_{i=0}^1 \theta_i \Delta \ln \text{IUSD}_{t-i} + \sum_{i=0}^4 \lambda_i \Delta \ln \text{ITL}_{t-i} + \mu \text{KURKORUMA} + \phi \text{ECT}_{t-1} + \epsilon_t$$

Denklemden yer alan α sabit terim (kesme terimi), ϵ hata terimi (kalıntı terimi), t alt imi zaman boyutunu ($t=2006Q1, 2000Q2, \dots, 2024Q6$), β_i bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ifade eden tahmin parametreleridir. ($i=1, 2, 3, 4$). Ekonometrik analizlerde uygun ekonometrik yöntemin belirlenmesi ve

uygulanabilmesi için değişkenlerin önce durağanlık düzeyleri belirlenmelidir. Analiz sonuçlarının doğruluğu açısından oldukça önemli olduğu gibi kullanılacak yöntemin belirlenmesinde de yol göstericidir.

Tablo 3.

ADF Birim Kök Testleri

Değişkenler	ADF (düzey)			ADF(birinci fark)		
	Sabitli	Sabitli trendli	Sabitsiz	Sabitli	Sabitli trendli	Sabitsiz
Y	0.6251	-0.2735	-0.7303	- 11.9803***	- 12.1533***	- 11.9802***
Ln(USD)	3.0143	-0.2624	5.0489	- 10.3970***	- 11.1561***	-6.5004***
Ln(TÜFE)	4.7738	3.6429	2.6939	-3.0355**	-4.1709***	-1.9725**
Ln(M2)	4.7794	2.4368	8.0817	- 12.3279***	- 13.2441***	-2.1024**
Ln(I_TL)	-0.2326	-0.8242	0.8132	-8.1315***	-8.3703***	-8.0929***
Ln(I_USD)	4.8176	-2.9579	-1.4626	-9.3657***	-9.3456***	-9.3811***
Kritik Değer						
%1	-3.4603	-4.0007	-2.5756	-3.4603	-4.0007	-2.5756
%5	-2.8746	-3.4306	-1.9423	-2.8746	-3.4306	-1.9423
%10	-2.5738	-3.1388	-1.6157	-2.5738	-3.1388	-1.6157

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam düzeylerinde serinin birim kök içermediğini ifade etmektedir. MacKinnon kritik değerleri dikkate alınarak anlamlılık düzeyleri belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak alınmıştır.

ADF birim kök testinde, düzeyde birim kök tespit edilmişse seri durağan oluncaya kadar farkları alınmaktadır. Tablo 3 ele alındığında, dolarizasyon oranı (Y), döviz kuru (USD), para arzı (M2), enflasyon oranı (TÜFE), Türk lirası mevduat faiz oranı (ITL) ve Amerikan doları mevduat faiz oranı (IUSD) değişkenlerinin logaritmik serilerine uygulanan ADF test istatistiklerinin mutlak değerleri %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde kritik değerlerin mutlak değerlerinden küçük olduğundan sabitli, sabitli/trendli ve sabitsiz modellerin tamamında düzey I(0) değerlerinde birim kök içerdikleri, yani serilerin durağan olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu durumda tüm serilerin birinci farkı alınmıştır. Ayrıca her bir değişkene ait logaritmik değerlerin birinci düzey farkı alındığında bütün değişkenler için sabitli, sabitli/trendli ve sabitsiz modellerin tamamı %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlıdır.

Değişkenlere ait varyans ayrıştırması yapılarak her bir değişkenin kendi kendini açıklama yüzdesi ve diğer değişkenler tarafından ne ölçüde açıklanabileceğini göstermek amaçlanmıştır. Bu bağlamda modelde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin her birinin diğerleri ile varyans ayrıştırmasını gösteren sonuçlar Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4.

Değişkenlere Ait Varyans Ayrıştırması

Dolarizasyon (Y) İçin Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem Sayısı	Standart Sapma	Inusd	Intufe	Inm2	Iniusd	Initl	Y
1	0.0074	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	100.000
5	0.0184	0.0907	13.8320	0.7605	4.7232	1.0215	79.5720
10	0.0272	0.1781	26.0553	1.5917	5.1308	4.3174	62.7265
Döviz Kuru (USD) İçin Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem Sayısı	Standart Sapma	Inusd	Intufe	Inm2	Iniusd	Initl	Y
1	0.0148	86.5746	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	13.4254
5	0.0408	68.8270	5.5906	3.6340	0.6631	0.1797	21.1055
10	0.0511	62.4279	6.3298	3.2228	5.7481	2.7566	19.5148

Enflasyon (TÜFE) için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem Sayısı	Standart Sapma	Inusd	Intufe	Inm2	Iniusd	Initl	Y
1	0.0047	5.6209	93.7778	0.0000	0.0000	0.0000	0.6013
5	0.0163	31.8376	54.0699	10.3320	0.7174	0.1423	2.9007
10	0.0236	33.5906	42.8116	10.9603	7.1220	3.9974	1.5181

Türk Lirası Mevduat Faizi (ITL) için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem Sayısı	Standart Sapma	Inusd	Intufe	Inm2	Iniusd	Initl	Y
1	0.0233	2.3956	0.3914	2.5048	13.4277	81.2799	0.0005
5	0.0809	7.3906	1.7640	6.7977	14.1359	61.9516	7.9631
10	0.1123	11.0243	2.7905	7.2036	13.2437	59.1834	6.5544

Amerikan Doları Mevduat Faizi (IUSD) için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem Sayısı	Standart Sapma	Inusd	Intufe	Inm2	Iniusd	Initl	Y
1	0.0368	11.5913	0.1713	0.1113	88.0896	0.0000	0.0364
5	0.1113	20.4119	0.1463	0.2279	73.1485	0.1509	5.9145
10	0.1406	21.9159	1.8471	0.2886	67.6713	1.6880	6.5890

Para Arzı (M2) için Varyans Ayrıştırması Sonuçları							
Dönem Sayısı	Standart Sapma	Inusd	Intufe	Inm2	Iniusd	Initl	Y
1	0.0092	34.8724	0.0839	48.3586	0.0000	0.0000	16.6852
5	0.0188	29.8856	0.9690	50.5615	2.7467	0.7669	15.0702
10	0.0259	22.1563	0.6484	48.8518	16.4659	0.5564	11.3213

Dolarizasyon (Y) için yapılan varyans ayrıştırması sonuçları, kısa vadede (1. dönemde) dolarizasyonun varyansının tamamının (%100) kendi şoklarından kaynaklandığını göstermektedir. Ancak, orta vadede (5. dönemde) enflasyonun etkisi %13,83, Amerikan doları mevduat faiz oranının etkisi %4,72 ve Türk lirası mevduat faiz oranının etkisi %1,02'ye yükselmiştir. Bu dönemde dolarizasyon üzerindeki kendi etkisi %79.57'ye gerilemiştir. Uzun vadede (10. dönemde) ise enflasyonun etkisi %26,05'e kadar çıkmış, Türk lirası ve dolar faiz oranlarının etkileri sırasıyla %4,31 ve %5,13 olarak belirginleşmiştir. Yine de dolarizasyonun varyansının %62,73'ü kendi dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Bu bulgular, dolarizasyonun başlangıçta tamamen kendi şoklarına bağlı olduğunu, ancak ilerleyen dönemlerde enflasyon ve faiz oranlarının etkisinin giderek arttığını göstermektedir. Döviz kuru (USD) için yapılan analiz sonuçlarına göre, döviz kurunun başlangıçta kendi dinamiklerinden etkilenmesine karşın, uzun vadede özellikle dolarizasyonun önemli bir belirleyici haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Enflasyon (TÜFE) üzerindeki varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, enflasyon üzerindeki en güçlü faktörün kendi şokları olmaya devam ettiğini, ancak zamanla döviz kuru ve para arzının etkisinin arttığını göstermektedir. Türk lirası mevduat faizi (ITL) için yapılan analizde, Türk lirası faiz oranının başlangıçta kendi şoklarından etkilenmesine rağmen, ilerleyen dönemlerde döviz kuru ve dolarizasyon gibi faktörlerin önem kazandığını göstermektedir. Amerikan doları mevduat faizi (IUSD) üzerindeki varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, Amerikan doları faiz oranının döviz kuru etkisiyle giderek daha fazla ilişkilendiğini göstermektedir. Para arzı (M2) için yapılan analizde, para arzının kısa vadede döviz kuru şoklarından etkilenmesine rağmen, uzun vadede kendi şoklarının daha belirleyici hale geldiğini göstermektedir.

ARDL sınır testinden önce değişkenler arasındaki ilişkiyi görmek ve VIF değerine bakmak çoklu bağlantılılık problemi olup olmadığını anlamak için önemlidir. Bu bağlamda değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren sonuçlar Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5.

Değişkenler Arasındaki Korelasyon ve VIF Değerleri

	dlny	dlnusd	Dlntufe	dlnm2	Dlniusd	Dlnitl	VIF
Dlny	1	0,3029	-0,06	0,26	0,05	0,04	
Dlnusd		1,00	0,43	0,63	0,33	0,16	1,98
Dlntufe			1,00	0,29	0,21	0,18	1,25
Dlnm2				1,00	0,18	0,02	1,69
Dlniusd					1,00	0,46	1,39
Dlnitl						1,00	1,30

Korelasyon matrisi, logaritmik birinci fark alınmış değişkenler arasındaki doğrusal ilişkileri göstermektedir. İlk olarak, dlnusd ile dlnm2 arasında 0,63 seviyesinde orta düzeyde bir pozitif ilişki gözlemlenmiştir. Bu ilişki, iki değişken arasında anlamlı bir bağ olabileceğini, ancak bu bağın çoklu bağlantılılık sorununa neden olma olasılığını tamamen doğrulamadığını göstermektedir. Diğer değişkenler arasında bu düzeyde yüksek bir korelasyon bulunmamaktadır. Variance Inflation Factor (VIF) değerleri, değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkisinin daha ileri bir göstergesi olarak çoklu bağlantılılık sorununu değerlendirmektedir. Genel olarak, VIF değerlerinin 10'dan büyük olması çoklu bağlantılılık sorununa işaret ederken, 5'in altındaki değerler genellikle güvenli kabul edilir. Sonuçlara bakıldığında, dlnusd değişkeni için VIF değeri (1,98), dlnm2 (1,69), dlniusd (1,39), dlnitl (1,30) ve dlntufe (1,25) için VIF değerleri de 5'in oldukça altında kalarak çoklu bağlantılılık sorunu olmadığını göstermektedir. VIF değerlerinin genel olarak düşük olması, değişkenler arasında ciddi bir çoklu bağlantılılık problemi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Hem korelasyon matrisi hem de VIF değerleri incelendiğinde, modelde yer alan değişkenler arasında önemli bir çoklu bağlantılılık sorunu bulunmadığı sonucuna varılmaktadır. Uygun gecikmelerin verildiği sonuçlar Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6.

Uygun Gecikmenin Belirlenmesi

M(Gecikme)	SC	HQ
0	-34.0169	-34.0841
1	-38.1435*	-38.6805*
2	-37.4825	-38.4894
3	-36.6238	-38.1005
4	-35.8706	-37.8173
5	-34.9679	-37.3844

*En düşük SC ve HQ değerleri birinci gecikmede elde edilmiştir. İlgili gecikmede Breusch-Godfrey LM testinin

skoru 0.706, χ^2 (1.604) kritik değerden küçük olduğundan otokorelasyon olmadığı gözlenmektedir. Ayrıca χ^2 'nin anlamlılık düzeyi $p > ,05$ olduğundan otokorelasyon bulunmamaktadır.

Schwarz Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn Kriteri (HQ) değerleri temel alınarak yapılan analiz sonucunda, her iki kriterde de en düşük değer birinci gecikmede (-38.1435 ve -38.6805) elde edildiği görülmüştür. Bu durum, ARDL modelinin birinci gecikme ile çalıştırılmasının en uygun yapı olduğunu göstermektedir. Modelin uygunluğunu test etmek amacıyla Breusch-Godfrey LM testi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu test, otokorelasyon varlığını değerlendirmek için kullanılan güvenilir bir yöntemdir. Elde edilen LM testi skoru 0.706 olup, bu değer χ^2 kritik değeri (1.603) ile karşılaştırıldığında küçük olduğu görülmüştür. Ayrıca testin anlamlılık düzeyi ($p > ,05$) dikkate alındığında, modelde otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, seçilen gecikme yapısının hem teorik hem de istatistiksel olarak uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Birinci gecikme yapısı ile ARDL modeli otokorelasyon sorunu bulunmadan güvenle kullanılabilir. SC ve HQ kriterlerinin tutarlılığı ile Breusch-Godfrey LM testinin sonuçları, modelin doğruluğunu ve tahmin gücünü artırmaktadır. Bu yapı, modelin gelecekte yapılacak analizlerde güvenilir bir araç olarak kullanılmasını desteklemektedir.

Çalışmada, aynı dereceden bütünleşik olma şartı taşıyan diğer testler yerine Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen değişkenlerin farklı seviyelerde durağan olmasa dahi değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin araştırılmasına olanak sağlayan ARDL sınır testi kullanılmıştır. Çünkü bağımsız ve bağımlı değişkenlerin normal dağılımı, durağanlığı ve tanımsal istatistiklerle birlikte literatürdeki çalışmalar incelendiğinde ARDL sınır testinin en uygun model olduğu düşünülmüştür.

Tablo 7.

ARDL Sınır Testi Sonuçları

Örneklem	k	F istatistiği	%1 anlamlılık düzeyinde kritik değerler		%5 anlamlılık düzeyinde kritik değerler		%10 anlamlılık düzeyinde kritik değerler	
			I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
215	6	8.2688	2.88	3.99	2.27	3.28	1.99	2.94

Tablo 7’de ARDL sınır testi sonuçları sunulmuştur. ARDL sınır testi sonuçlarına göre F-istatistik değeri 8.2688 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan F istatistiğinin üst kritik değerden büyük olması durumunda bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilerek sıfır hipotezi reddedilmektedir. %5 anlamlılık düzeyinde F istatistik değeri olan 8.2688 için; $8.2688 > 2.27$ ve $8.2688 > 3.28$ olduğu görülmektedir. Dolayısıyla H_0 hipotezinin reddedildiği yönünde bir karara varılmaktadır. Yani bağımlı ve bağımsız değişkenlerin arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin onaylanmasından sonra, dinamik bir regresyon modeline imkân sunan ARDL yaklaşımında maksimum 12 gecikme uzunluğunda, sabitli ve trendli model ile Akaike Bilgi Kriterleri dikkate alınarak analizler yapılmıştır. Tablo 7’de elde edilen ARDL modeline göre ideal yapının (3,2,8,0,6,7,12) sistemli bir model olacağı ortaya konmaktadır. Bu bağlamda uzun ve kısa dönem katsayıları ve hata düzeltme modeli sonuçları Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8.

Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli (3,2,8,0,6,7,12).

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-Statistic	Prob.
Uzun Dönem Katsayıları				
DLOGY(-1)	-0,8286	0,1165	-7,1083	0,0000
DLOGUSD(-1)	0,1687	0,0554	3,0434	0,0027
DLOGTUFE(-1)	-0,6242	0,3015	-2,0699	0,0400
DLOGM2	0,2857	0,0677	4,2183	0,0000
DLOGIUSD(-1)	0,0301	0,0346	0,8695	0,3858
DLOGITL(-1)	0,0952	0,0449	2,1169	0,7893
KURKORUMA(-1)	-0,0011	0,0041	-0,2676	0,597
C	-0,0011	0,0011	-0,1387	0,8898
R ² = 0,7278, Düzeltmiş R ² = 0,6544, DW İstatistiği = 1.9373, F İstatistiği = 9,9080 (0.000), Breusch-Godfrey Otokorelasyon Test İstatistiği = 1.0538 (0.2608), JargueBera Normallik testi = 3.5335 (0.1707), Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey F İstatistiği= 1.7359 (0.1530), Parantez içerisindeki değerler istatistiklere ilişkin olasılık değerlerini ifade eder.				
Kısa Dönem Katsayıları				
D(DLOGY(-1))	-0,1861	0,0768	-2,4207	0,0165
D(DLOGY(-2))	-0,1122	0,0627	-1,7888	0,0754
D(DLOGUSD)	0,1013	0,0279	3,6246	0,0004
D(DLOGUSD(-1))	-0,0711	0,0334	-2,1312	0,0345
D(DLOGTUFE)	-0,0547	0,0872	-0,6278	0,5310
D(DLOGTUFE(-1))	0,4437	0,1191	3,7236	0,0003
D(DLOGTUFE(-2))	0,2378	0,1288	1,8463	0,0666
D(DLOGTUFE(-3))	0,2461	0,1336	1,8416	0,0673

D(DLOGTUFE(-4))	0,3556	0,1263	2,8150	0,0055
D(DLOGTUFE(-5))	0,2656	0,1291	2,0481	0,0421
D(DLOGTUFE(-6))	0,3038	0,1118	2,7171	0,0073
D(DLOGTUFE(-7))	0,4445	0,1027	4,3165	0,0000
D(DLOGIUSD)	-0,0413	0,0143	-2,8851	0,0044
D(DLOGIUSD(-1))	-0,0359	0,0175	-2,0539	0,0415
D(DLOGIUSD(-2))	-0,0262	0,0165	-1,5901	0,1136
D(DLOGIUSD(-3))	-0,0133	0,0157	-0,8508	0,3961
D(DLOGIUSD(-4))	0,0151	0,0151	1,0012	0,3181
D(DLOGIUSD(-5))	0,0291	0,0128	2,2715	0,0244
D(DLOGITL)	0,0584	0,0222	2,6343	0,0092
D(DLOGITL(-1))	-0,0529	0,0237	-2,2267	0,0273
D(DLOGITL(-2))	-0,0638	0,0239	-2,6705	0,0083
D(DLOGITL(-3))	-0,1151	0,0230	-5,0009	0,0000
D(DLOGITL(-4))	-0,1033	0,0237	-4,3608	0,0000
D(DLOGITL(-5))	-0,0915	0,0209	-4,3751	0,0000
D(DLOGITL(-6))	-0,0355	0,0172	-2,0532	0,0416
D(KURKORUMA)	-0,0096	0,0078	-1,2319	0,2197
D(KURKORUMA(-1))	-0,0190	0,0079	-2,4146	0,0168
D(KURKORUMA(-2))	0,0101	0,0078	1,2962	0,1966
D(KURKORUMA(-3))	-0,0079	0,0075	-1,0589	0,2911
D(KURKORUMA(-4))	0,0077	0,0076	1,0149	0,3116
D(KURKORUMA(-5))	0,0054	0,0077	0,7075	0,4802
D(KURKORUMA(-6))	-0,0109	0,0079	-1,3739	0,1713
D(KURKORUMA(-7))	0,0007	0,0075	0,1031	0,9180
D(KURKORUMA(-8))	0,0115	0,0071	1,6205	0,1070
D(KURKORUMA(-9))	-0,0096	0,0066	-1,4580	0,1467
D(KURKORUMA(-10))	-0,0213	0,0066	-3,2136	0,0016
D(KURKORUMA(-11))	-0,0237	0,0068	-3,4409	0,0007
Hata Düzeltme Katsayısı	-0,8287	0,0761	-10,8814	0,0000
R2 = 0,7278, Düzeltilmiş R2 = 0,6682, DW İstatistiği = 1.9372, F İstatistiği = 12.2885 (0,0000)				

Tablo 8’de uzun ve kısa dönem katsayıları ve hata düzeltme modeli tahmini raporlanmıştır. Uzun dönemde dolarizasyon oranının kendi gecikmeli değeri (-0,83) negatif ve anlamlıdır. Bu bulgu, sistemin uzun dönemde kendi içinde dengeleyici bir mekanizma kurduğunu, yani yüksek dolarizasyonun zamanla azaldığını göstermektedir. Döviz kurundaki uzun dönem etkisi pozitif ve anlamlıdır (%0,17). Döviz kurundaki artışların bireylerin dolarizasyon eğilimlerini uzun vadede artırdığını ortaya koymaktadır. Enflasyondaki uzun dönem etkiler pozitif ve anlamlıdır (%0,62). Enflasyonun bireylerin döviz kullanımını artırdığını ve dolarizasyonu tetiklediğini göstermektedir. Para

arındaki uzun dönem değişimler dolarizasyon oranını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir (%0,29). Türk lirası mevduat faiz oranındaki artış (%0,09) ve Amerikan doları mevduat faiz oranındaki artış (%0,03) dolarizasyonu artırsa da bu etkiler istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kur Korumalı Mevduatın uzun dönemde dolarizasyon üzerindeki negatif etkisi istatistiksel olarak anlamlı gözükmemektedir.

Kısa dönemde, DLOGUSD’nin (0,1013) pozitif ve anlamlı katsayısı, döviz kuru artışlarının bireyleri TL’den uzaklaştırarak dövize yönlendirdiğini ve bu nedenle

dolarizasyonu artırdığını ifade etmektedir. Ayrıca, TL faiz oranlarının gecikmeli etkileri (örneğin, $DLOGITL(-3)$, $-0,1151$) dolarizasyon üzerinde en büyük negatif etkiye sahiptir. Bu durum, TL faiz oranlarının artırılmasının bireyleri döviz yerine TL varlıklarına yönlendirdiğini ve dolarizasyonu azalttığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, enflasyon ($DLOGTUFE$) gecikmeli etkileri ile dikkat çekmektedir; özellikle $DLOGTUFE(-7)$ ($0,4445$) gibi pozitif ve anlamlı katsayılar, enflasyon artışlarının döviz talebini tetiklediğini ve bu yolla dolarizasyonu artırdığını ifade etmektedir. Kur koruma önlemleri ($KURKORUMA$) ise genelde anlamlı bir etki göstermemekle birlikte on bir dönem gecikmeli etkisi $KURKORUMA(-11)$, ($-0,0237$) olarak bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Bu, kur korumanın uzun vadede dolarizasyonu azaltabileceğini göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı 0 ve -1 arasında negatif bir değer alırsa anlamlı olarak değerlendirilmektedir. Bu katsayı çalışmada, $-0,828$ olarak bulunduğu için oldukça anlamlıdır. Buna göre, herhangi bir olağanüstü durumun veya şokun, bir sonraki dönemde etkisinin %83 oranında hızla toparlanacağını veya düzeltileceğini göstermektedir. Yani, meydana gelecek bir şokun etkileri uzun dönemde kaybolacaktır.

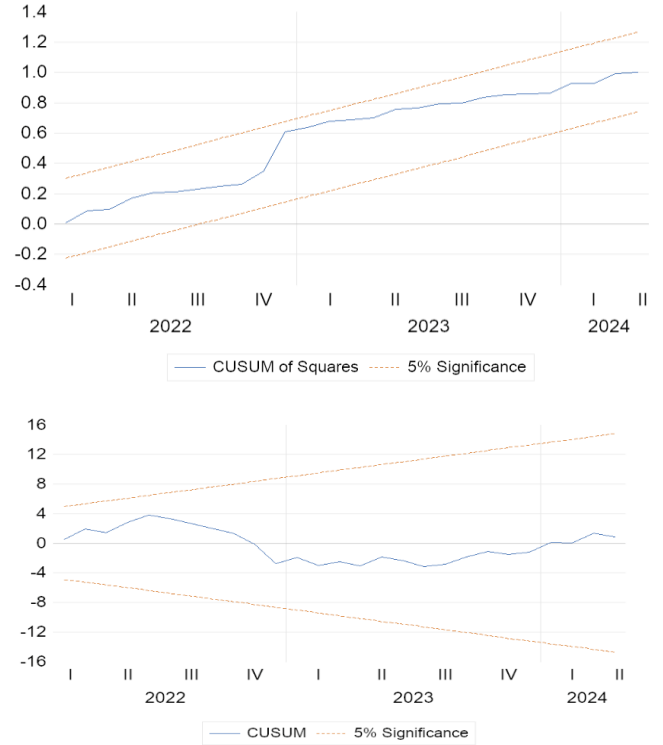
QUSUM testi, bir zaman serisindeki yapısal kırılmaları tespit etmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Bu test, serinin belirli bir noktada yapısal değişiklik olup olmadığını inceler. QUSUMQ testi ise, QUSUM testinin bir varyasyonudur ve model parametrelerindeki değişimleri daha hassas bir şekilde tespit etmeye olanak tanır. Eğer QUSUM ve QUSUMQ istatistikleri %5 anlamlılık seviyesinde kritik değerler içinde kalıyorsa, ARDL modelindeki tahmin edilen katsayıların istikrarlı ve güvenilir olduğu kabul edilir. Şekiller incelendiğinde tahmin edilen ARDL modelinin zaman içinde kararlı ve yapısal kırılmalara maruz kalmadığı söylenebilmektedir.

Sonuç ve Politika Önerileri

Sürdürülebilir ekonomik büyüme, enflasyon kontrolü, finansal istikrar ve yüksek yaşam standartları gibi unsurlar her ülkenin ekonomik sürdürülebilirliğini sağlamak için kritik hedeflerdir. Bu unsurlar birbirini desteklerken para ikamesi, sürdürülebilir büyüme ve istikrarı engelleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Para ikamesi, yerli paranın değer kaybetmesiyle ortaya çıkar ve bu durum para politikasının etkinliğini zayıflatarak ekonomik yönetimi zorlaştırır. Enflasyonu kontrol etmek, ekonomik istikrarı sağlamak ve büyümeyi teşvik etmek gibi hedeflere ulaşmak daha karmaşık hale gelir.

Şekil 1.

QUSUM ve QUSUMQ Testi Grafikleri

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde para ikamesinin boyutları ARDL modeli ile incelenmiştir. 2006-2024 dönemi verileri kullanılarak para arzı, enflasyon, döviz kuru ve faiz oranlarının dolarizasyon üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Türkiye ekonomisinde para ikamesinin boyutları üzerine yapılan analizde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Analiz, uzun vadede sırasıyla enflasyon, para arzı ve döviz kuru gibi faktörlerin dolarizasyon üzerinde en büyük etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.
- Kısa vadede ise dolarizasyonu belirleyen faktörlerin daha belirsiz olduğu görülmektedir. Ancak, enflasyonun etkisi, diğer ekonomik değişkenlere kıyasla daha belirgin bir şekilde dolarizasyonu etkiler.
- Kur koruma önlemleri tek başına dolarizasyonu hızla çözme kapasitesine sahip olmasa da uzun vadede ekonomik istikrarı artırma ve yerli para biriminin güvenliğini pekiştirme açısından önemli bir araçtır. Bu nedenle kur koruma önlemleri, diğer ekonomik politikalarla birlikte dolarizasyonu azaltma için stratejik bir önlem olarak değerlendirilmelidir.
- Dolarizasyon oranının uzun dönemde kendi gecikmeli değerine negatif ve anlamlı bir etki

yapması, yerli para birimine dönüşü sağlayan bir dengeleme mekanizması oluşturduğunu gösterir. Hata düzeltme katsayısının -0,828 olması, dolarizasyondaki şokların uzun dönemde ortadan kalkacağına işaret etmektedir. Yani, dolarizasyon oranındaki ani değişiklikler zaman içinde dengeye ulaşır ve TL'ye yönelimin artacağı beklenir.

Ekonometrik analizler doğrultusunda para ikamesini kontrol altına almak için şu önerilerde bulunulabilir:

- Faiz oranları ve para arzının doğru bir şekilde yönetilmesi, halkın ve yatırımcıların ekonomiye olan güvenini artırır, finansal piyasalarda öngörülebilirlik sağlar ve ekonomik istikrarı güçlendirir.
- Enflasyonun kontrol altında tutulması, halkın alım gücünü korur ve ekonomik belirsizlikleri azaltır. Bu durum, sürdürülebilir büyüme ve yatırımların desteklenmesi için önemli bir temel oluşturur.
- Devletin harcamalarını dengede tutarak bütçe açıkları ve borç yükü kontrol altına alınmalıdır. Bu, düşük enflasyon ve para ikamesinin kontrolü için önemli bir faktördür.
- Döviz piyasalarındaki dalgalanmaların kontrol edilmesi, ticaret ve yatırım kararlarını daha öngörülebilir hale getirir.
- Halkın finansal okuryazarlığının artırılması, daha bilinçli ekonomik kararlar alınmasına ve finansal araçların doğru kullanımına katkı sağlar ve para ikamesinin kontrol altına alınmasına yardımcı olması beklenir.

Bulgular, enflasyon, döviz kuru ve para arzı gibi faktörlerin para ikamesi üzerinde büyük etkisi olduğunu ve bu değişkenlerin dikkatle yönetilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Uzun vadeli ekonomik istikrar sağlanmadan dolarizasyonun azaltılmasının mümkün olmadığı, ancak koordineli yapısal reformlar ve güven artırıcı önlemlerle yerli para biriminin değer kazanacağı ve para ikamesinin olumsuz etkilerinin en aza indirilebileceği sonucuna varılmaktadır. Bu süreçte güçlü ekonomik politikalar ve kapsamlı reformlar önemlidir.

Etik Kurul Onayı: Etik Kurul izin belgesi gerekmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir: F.Ö.T, S.A.; Tasarım: F.Ö.T, S.A.; Kaynaklar: F.Ö.T.; Veri Toplanması ve İşlemesi: F.Ö.T, S.A.; Analiz ve Yorum: F.Ö.T, S.A., R.E.; Literatür Taraması: F.Ö.T; Yazıyı Yazan: F.Ö.T, S.A., R.E.; Eleştirel İnceleme: F.Ö.T, S.A. R.E.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics Committee Permission Certificate is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - F.Ö.T, S.A.; Design- F.Ö.T, S.A.; Resources - F.Ö.T.; Data Collection and/or Processing - F.Ö.T, S.A.; Analysis and/or Interpretation - F.Ö.T, S.A., Literature Search - F.Ö.T; Writing Manuscript - F.Ö.T, S.A., R.E.; Critical Review - F.Ö.T, S.A., R.E.

Declaration of Interest: There is no conflict of interest.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aklan, A. (2001). Para ikame süreci ve Türkiye örneği. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 7(1),197- 208.
- Bahmani-Oskooee, M., & Domaç, İ. (2002). On the link between dollarization and inflation: Evidence from Turkey. *Comparative Economic Studies*, 45(3), 306-328.
- Balaylar, N. A., & Duygulu, A. A. (2004). Türkiye’de para ikamesi olgusu ve para talebinin istikrarı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 33-55.
- Bayat, T., & Taş, Ş. (2021). Türkiye’de para ikamesine karşı politika faizi etkin olarak kullanılıyor mu? Fourier alandan kanıtlar. *Sosyoekonomi*, 29(50), 503-520. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.04.23>
- Boamah, D., Guy, K., Grosvenor, T., & Lescott, A. (2012). Currency substitution: Evidence from the Caribbean. *Journal of Business, Finance & Economics in Emerging Economies*, 7(1), 1-20
- Calvo, G., & Végh Gramont, C. A. (1992). Currency substitution in developing countries. *IMF Working Papers*, 1992(040), A001. Retrieved Dec 14, 2023, from <https://doi.org/10.5089/9781451845884.001.A001>
- Çorak, M. G., & Aksoy, E. E. (2022). Dolarizasyon ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 205-220.
- Dumrul, C. (2010). Türk ekonomisinde para ikamesinin belirleyicilerinin sınır testi yaklaşımı ile eş-bütünleşme analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 199-231.
- Erkan, R., & Ertürk, E. (2024). (A)Simetrik dolarizasyon olgusu: VAR analizi ve hatemi-j nedensellik testi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 60, 269-280.
- Hekim, D. (2008). Para ikamesi histerisi: Türkiye örneği.” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler*

- Fakültesi Dergisi*, 3(1), 27-43.
- Kumamoto, H., & Kumamoto, M. (2014). Does currency substitution affect exchange rate volatility? *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(4), 698-704.
- Us, V., & Özcan, K. (2006). Dolarizasyon sürecinde son gelişmeler: Türkiye ekonomisi. *Tisk Akademi*, 1(2), 98-115.
- Ortiz, G. (1983). Dollarization in Mexico: Causes and consequences. In Financial policies and the world capital market: The problem of Latin American countries. *University of Chicago Press*. 71-106
- Özkaramete, N. (1996). Türkiye'de dolarizasyon ve para ikamesi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 7(20), 99-106.
- Saraç, T. B. (2010). Enflasyon ve para ikamesi ilişkisi: Türkiye ekonomisi için ekonometrik bir analiz (1994: 01-2009: 12). *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 147-152.
- Sarı, İ. (2007). *Makroekonomik değişkenlerin dolarizasyon sürecine etkisi: Ampirik bir yaklaşım*. [Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü].
- Selçuk, F. (1994). Currency substitution in Turkey. *Applied Economics*, 26(5), 509-518.
<https://doi.org/10.1080/00036849400000019>
- Süslü, B., & Baydur, C. (2002). Para ikamesi ve Türkiye'deki gelişimi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 27, 93-106.
- Yılmaz, M., & Uysal, D. (2019). Türkiye'de dolarizasyon ve enflasyon ilişkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 286-306.
- Yinusa, D. O., & Akinlo, A. E. (2008). Exchange rate volatility, currency substitution and monetary policy in Nigeria. *Indian Economic Review*, 43(2), 161-181.